

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 1

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
інтеграція, творчість, інновації”
м. Київ, МАУП, 22 травня 2009 р.*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор

Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП «Видавничий
О-72 дім «Персонал», 2010 —

Вип. 1 : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: інтеграція, творчість, інновації”, м. Київ, МАУП, 22 трав. 2009 р. / редкол. : М. Ф. Головатий (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 244 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: інтеграція, творчість, інновації”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

ЗМІСТ

Болотська О. А. Сучасні аспекти формування жінки-лідера	5	Мартинюк Н. С. Развитие творческого потенциала личности преподавателя в условиях интегративных процессов в образовании	81
Якібчук М. І. Роль профспілок у розбудові української національної освіти у ХХ ст.	9	Листопад О. В. Авторські школи як засіб запровадження освітніх інновацій	84
Сурмин Ю. П. Революція в освіті: сутність, проблеми реалізації та наслідки	15	Артёмцев О. В. Мобільність в освіті Європейського Союзу: пошуки, перспективи, проблеми	88
Головатий М. Ф. Українська освіта в умовах соціальних трансформацій: проблема вибору моделі і векторів розвитку	31	Касьянова С. П. Системність пріоритетів національної освіти перед викликами глобалізації	94
Баєва О. В. Детермінанти конкурентоспроможності вищих навчальних закладів недержавної форми власності в умовах системної кризи	35	Соколовська К. М. Роль українознавчих дисциплін у підготовці нової генерації управлінців	99
Чернуха Н. М., Чернуха Г. С. Виховання толерантності в процесі підготовки фахівців у сучасних соціокультурних умовах	39	Домбровська Л. Ф. Модернізаційні процеси в галузі вищої освіти — важливий чинник державотворення в Україні (з досвіду викладання історичних дисциплін)	102
Міхатуліна О. М. Інноваційні форми навчання в системі вищої юридичної освіти	43	Львовичкіна А. М. Інноваційні методи викладання дисциплін екологічного циклу	105
Беспала Н. О. Освіта і система оподаткування в Україні ...	48	Романовська Л. І. Організація культурного дозвілля школярів як пріоритетний напрям роботи дитячих громадських об'єднань	112
Лазоренко Л. В. Способи підвищення ефективності викладання бізнес-дисциплін	56	Мазур Т. С. Використання модульного середовища під час вивчення англійської мови у ВНЗ	118
Науменко Т. Умови і напрями інформатизації дошкільної освіти	62	Виноградна В. О. Стереотипи мовної поведінки сучасної молоді	120
Руденко Л. С. Проблема впливу соціокультурного середовища на процес становлення особистості в українській педагогічній спадщині	66	Роменкова О. П., Чернуха Г. С. Формування соціокультурної компетенції учнівської молоді	123
Сніцар І. В. Удосконалення змісту навчального матеріалу з англійської мови	69	Глушко Л. О. Гендерна ідентичність школярів	126
Домніч В. Г. Інтеграційна реформа вищої освіти у європейському просторі	71	Кругляк М. С. Особливості виховної роботи в сучасних соціокультурних умовах	132
Найдьонов І. М. Інтерактивне навчання в системі підготовки менеджера	77	Пантюхін В. О., Чернуха Г. С. Стандартизація та перспективи розвитку вищої освіти в Україні	136

ІНТЕГРАЦІЙНА РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 1, 2010, 71–76

Мета статті — обговорення головних принципів Болонського процесу та аналіз відповідності вищої освіти України його вимогам з огляду на перспективу інтеграції нашої системи в європейський освітній і науковий простір. Болонський процес — це, власне, процес визнання однієї освітньої системи іншою. Якщо майбутнє України пов'язане з Європою, то вже не можна надалі стверджувати, що Болонський процес має для нас лише пізнавальне значення. Процес об'єднання Європи триває, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту.

Всесвітнє визнання нашої освіти та висока якість навчання — це досягнення попередньої епохи, попередньої системи влади, попереднього покоління. Надання високої оцінки національній системі освіти не повинно заспокоювати нас, а навпаки, стимулювати до її глибинного реформування. Нині, незважаючи на природні досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система (демократичність, гнучкість, незаідеологізованість), в масовому вимірі освіта, на жаль, стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) неконкурентоспроможні на європейському ринку праці. Це зобов'язує все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і відповід-

но до цього напружено і послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності.

Водночас участь системи вищої освіти України в болонських перетвореннях потрібно спрямовувати на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. При цьому еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством в цілому, беручи на себе роль його провідника.

Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон “Про вищу освіту” та низка нормативних актів Міністерства освіти і науки) має деякі спільні ознаки з Болонським процесом (введення ступеневої системи освіти), але за більшістю напрямів вона йому не відповідає. Це пов'язано з тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в Європейський простір. Вони більшою мірою мали “внутрішній” характер і переважно зводилися до “прилаштування” системи вищої освіти до нових внутрішніх реалій. Загалом спроби надати загальноєвропейського

характеру вищій школі фактично розпочалися ще 1957 р. з підписання Римської угоди. Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 та 1976 р., у Маастріхтському договорі 1992 р. Наступні роки характеризувалися запровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до розв'язання транснаціональних проблем вищої освіти. Це насамперед програми приведення національного законодавства у сфері освіти до норм, напрацьованих країнами Європи, розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів та їхньої мобільності на ринку праці, створення системи навчання впродовж усього життя та багатовимірні завдання зі зближення освітніх програм і систем, які вирішувались у рамках численних програм *TEMPUS/TACIS*.

Нарешті, 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації.

Уже через рік чотири країни — Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина — підписали так звану Сорбонську декларацію. Цей документ був спрямований на створення відкритого європейського простору вищої освіти, який, на думку авторів, має стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Не аналізуючи її деяких відмінностей від тез Болонської декларації, можна стверджувати: в основних своїх ідеях обидва документи схожі. Це — двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів (*ECTS*) і т. п. Проте особливо слід виділити дві тези Сорбонської декларації: міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти та надання йому права

продовжувати навчання за програмами магістра і дотримання положень Лісабонської угоди. Перше було досить революційним для більшості країн Старого світу (Україна зробила крок у цьому напрямі ще 1993 р.). А важливість другої тези для нашої держави в тому, що всі країни, які підписали угоду, потенційно стають учасниками Болонського процесу, започаткованого 29 країнами Європи у 1999 р.

Україна була і є активним учасником цих процесів. Закони України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти, що підписана Президентом України, пройшли експертизу Ради Європи. До нас приїздили спеціальні комісії експертів, які безпосередньо в наших університетах і коледжах ознайомлювались із практикою впровадження задекларованих законодавством норм. Відрадно, що їхній висновок був позитивний.

Болонський процес, який розпочався у 29 країнах 1999 р., нині охоплює вже 40 європейських держав — це (якщо дуже коротко) процес створення Європейського простору вищої освіти (*the European Area of Higher Education — EHEA*) на засадах цілей (зобов'язань), сформульованих міністрами, відповідальними за вищу освіту, у Болонській декларації (1999) та подальших офіційних документах Болонського процесу — Празькому (2001) та Берлінському (2003) комюніке.

Освітні системи країн — учасниць Болонського процесу настільки відрізняються, що не тільки процес створення *EHEA*, а й навіть зближення цих систем викликає серйозні труднощі, хоча майже за п'ять років певний прогрес позначився. У Болонській декларації (1999) було проголошено шість цілей, які країни-сигнаторії планували досягти до 2010 р.:

- Введення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й — до отримання першого академічного

ступеня і 2-й — після його отримання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше ніж 3 і не більше ніж 4 роки. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1–2 роки навчання після отримання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років).

- Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити в усіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти *ECTS* (Європейська система перерахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її накопичувальною системою, здатною працювати в рамках концепції “навчання впродовж усього життя”.
- Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка залежатиме не від тривалості чи змісту навчання, а від тих знань, умінь і навичок, які здобули випускники. Водночас будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.
- Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Крім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.
- Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу

є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників мають бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

- Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

У вітчизняній системі вищої освіти за роки незалежності відбулися значні реформи, які в багатьох рисах подібні до цілей Болонської декларації:

- введено ступені бакалавра і магістра, які є зрозумілими майже в усіх країнах світу (додаток до диплому було запроваджено значно раніше);
- введено систему циклів вищої освіти (здобуття повної вищої освіти — кваліфікації спеціаліста або магістра неможливо без завершення першого циклу — бакалаврату);
- кредитний вимір трудомісткості навчальних дисциплін було запроваджено ще в 1994 р.;
- за кордоном навчається студентів і працює викладачів та науковців значно більше, ніж до 1991 р.;

- створено державну систему оцінювання якості освіти;
- розширюється співпраця із закордонними навчальними закладами в галузі навчання й досліджень.

З питання приєднання до Болонської декларації Міністерство освіти і науки України звернулось до міністерств освіти країн Європи, були проведені переговори з чільними представниками Європейського Союзу та Ради Європи. Від їх абсолютної більшості були отримані запевнення в підтримці. Хоча, безумовно, вирішальну роль відіграватиме наша власна робота із модернізації вищої освіти як у загальнонаціональному масштабі, так і в кожному університеті та інституті.

На науково-практичному семінарі, що проводився МОН 21–22 листопада 2003 р. на базі Національного технічного університету “Львівська політехніка”, було напрацьовано такі кроки із впровадження кредитно-модульної системи оцінювання знань студентів, що буде сумісною із системою (*ECTS*), прийнятою в Європі.

Ширше розглядалася проблема ролі та місця України у створенні в Європі єдиного освітнього простору на міжнародному науково-практичному семінарі, організованому Міністерством освіти і науки спільно з Департаментом з питань вищої освіти і науки Генерального директорату IV Ради Європи. На семінар прибула група експертів Ради Європи на чолі з директором департаменту, а також представником групи підтримки Болонського процесу. Учасники семінару відзначили високий рівень готовності України та її прагнення приєднатися до цього процесу, визначилися щодо основних завдань і проблемних питань.

Безумовно, у приєднанні України до Болонського процесу існують певні “мінуси”. Головний з них, на нашу думку, полягає в тому, що ця акція не буде можливою без значних реформ у вищій освіті, суть і мета яких не є повною

мірою зрозумілою для переважної більшості учасників (викладачів і студентів) процесу реформ. У такій ситуації великі ресурсні втрати (часові, інтелектуальні, фінансові) є неминучими. Ще один “мінус”, знову ж таки пов’язаний з реформами. Ще не завершене реформування системи вищої освіти, шляхи якого були визначені Указом Президента України від 12.09.95 № 832/95 і деталізовані у Наказі Міністерства освіти України від 31.07.98 № 285, а рух до Болонської співдружності вимагає зовсім інших реформ, які будуть далеко не в усьому узгоджуватися і з існуючою законодавчою базою, і з реформами, пов’язаними зі створенням системи стандартів вищої освіти, які почали створюватися відповідно до наказу № 285 і вже закріплені на законодавчому рівні.

Запровадження кредитної системи, подібної до *ECTS*, є одним з ключових питань Болонського процесу. Кредитна система, як система виміру навчального навантаження, та кредитно-модульна система організації навчального процесу — зовсім не синоніми. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу потребує докорінної перебудови організаційних засад навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати і в межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу. Саме тому перебудова організаційних засад навчального процесу має здійснюватися дуже обережно, поступово, особливо в технічній освіті.

Система кредитів — це систематичний спосіб опису освітньої програми за допомогою присвоєння кредитів кожному її компоненту. Визначення кредитів у системі вищої освіти може базуватися на різних параметрах, типу навантаження студента, результатів навчання і обсягу аудиторного навантаження.

Європейська система переведення і накопичення кредитів (*ECTS*) — система, яка розроблена в інтересах студентів

і базується на визначенні навантаження студентів, необхідного для досягнення цілей програми. Необхідно здійснити уточнення цих цілей, а саме — результатів навчання і набутих умінь.

ECTS було розроблено у 1989 р. в рамках програми *Erasmus*, що на сьогодні є частиною програми *Socrates*. *ECTS* — єдина успішно протестована система кредитів, що використовувалась по всій Європі.

Спочатку *ECTS* призначалася тільки для переведення кредитів. Система сприяла заліку освіти, що була здобута за кордоном, і таким чином підвищувала якість і кількість мобільних студентів в Європі. Останнім часом *ECTS* перетворюється на систему накопичення, яку запроваджують по всій Європі на інституційному, регіональному і національному рівнях. Це одна з ключових цілей Болонської декларації 1999 р.

ECTS спрощує розуміння і порівняння навчальних програм для всіх студентів (вітчизняних та іноземних), стимулює мобільність і академічне визнання. Вона допомагає університетам організовувати і переглядати їх навчальні програми. *ECTS* може бути використана для різних програм і форм навчання. Ця система робить здобуття вищої освіти в Європі привабливішим для студентів з інших континентів.

Головні особливості *ECTS*:

- *ECTS* базується на угоді про те, що 60 кредитів є навантаженням студента очної форми навчання впродовж академічного року. В більшості випадків навантаження студента очної форми навчання в Європі дорівнює 36/40 тижням в рік, і в цих випадках один кредит дорівнює 24–30 робочим годинам. Навантаження означає приблизний час, який потрібно середньому студенту для досягнення необхідних результатів навчання.
- Кредит — це також спосіб переведення в кількісне відношення

результатів навчання. Останні є комплексом умінь, які означають, що має знати, розуміти і бути здатним зробити студент після завершення навчання, незалежно від його тривалості. *ECTS*-кредити можуть бути отримані тільки після завершення необхідної роботи і відповідного оцінювання досягнутих результатів навчання.

- Розподіл *ECTS*-кредитів ґрунтується на офіційній тривалості циклу програми навчання. Загальне навантаження, необхідне для здобуття ступеня бакалавра, яке вимагає 3–4 роки навчання, дорівнює 180–240 кредитам.
- Навантаження студентів в *ECTS* включає час, що проводиться за слуханням лекцій, семінарів, самостійного навчання, підготовки і складання іспитів і т. д.
- Кредити розподіляються по всіх освітніх компонентах програми навчання (модулі, дисципліни, стажування, дипломна робота тощо) і відображають кількість роботи, необхідної для виконання кожного компонента у зв'язку із загальною кількістю необхідної роботи для завершення повного року навчання в даній програмі.
- Успішність студента характеризують локальними / національними оцінками. Бажаними, особливо для випадку переведення кредитів, є додаткові *ECTS*-оцінки. Оцінювальна шкала *ECTS* ранжирує студентів на статистичній основі. Розподіл оцінок між студентами, які отримали по курсу оцінку вище незадовільної, має такий вигляд:
A — кращі 10 %;
B — наступні за ними 25 %;
C — наступні за ними 30 %;
D — наступні за ними 25 %;
E — наступні за ними 10 %.

Для неуспішних студентів ставляться оцінки *FX* і *F*. Між ними існує різниця, яка полягає в тому, що *FX* означає: “не виконав якусь частину роботи, необхідну для здобуття оцінки вище незадовільної”, а *F*: “не виконав всю необхідну роботу”.

Акредитація (присудження лейбла) *ECTS* здійснюється відносно закладів освіти, що правильно оформили заявку за всіма програмами першого та другого циклів. Ця акредитація підвищить рейтинг ВНЗ як надійного партнера в рамках європейської і міжнародної кооперації.

Перелік необхідних умов для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації:

1. Наявність структурно-логічних схем підготовки фахівців за усіма напрямками та спеціальностями.
2. Запровадження модульної системи організації навчального процесу, системи тестування та рейтингового оцінювання знань студентів.
3. Організація навчального процесу на базі програм навчання, які формуються як набір залікових кредитів, що передбачає відхід від традиційної схеми “навчальний семестр — навчальний рік, навчальний курс”.
4. Введення граничного терміну навчання за програмою навчання, включаючи граничний термін бюджетного фінансування.
5. Дозвіл Міністерства освіти і науки України на частковий відхід від галузевих стандартів вищої освіти (для напрямів і спеціальностей, для яких вони затверджені).
6. Розроблення індивідуальних графіків навчального процесу з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи організації навчального процесу.
7. Зарахування на навчання до вищого навчального закладу здійснюється тільки за напрямами підготовки.
8. Наявність необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення кредитно-модульної системи організації навчального процесу.
9. Формування програм навчання усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників та освітньо-професійних програм підготовки, які передбачають можливі зміни співвідношення обсягів кредитів освітньої та кваліфікаційної складових підготовки.
10. Введення інституту викладачів-кураторів індивідуальних програм навчання.

Виходячи зі сказаного, можемо зробити висновок, що уряд України має прийняти усвідомлене політичне рішення, яке б ґрунтувалося на потребі проведення зазначених реформ і було б покладено в основу рішучої зовнішньої політики держави, спрямованої на інтеграцію вітчизняної системи вищої освіти в європейський простір.

Література

1. *Болонський процес у фактах і документах* (Сорбонна—Болонья—Саламанка—Прага—Берлін) / Упоряд.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. — Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. — 52 с.
2. *Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу* (документи і матеріали 2003 — 2004 рр.) / За ред. В. Г. Кременя; Авт. кол.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. — Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. — 147 с.
3. *Болонський процес: цикли, ступені, кредити* / Л. Л. Товажнянський, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко — Х.: НТІ “Харк. політех. ін-т”, 2004. — 143 с.